

УДК 061.2

ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА PUBLIC ORGANIZATIONS AS CIVIL SOCIETY INSTITUTE

Жильнікова Н.Д.,
*старший викладач кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена вивченню громадських організацій як структурного елементу у громадянському суспільстві. Представлено критерії оцінки ефективності функціонування громадських організацій в Україні. Проаналізовані основні конституційні аспекти регулювання права на об'єднання. Розглянуті умови функціонування некомерційних організацій в Україні, зарубіжних країнах. Проаналізоване законодавство України щодо особливостей діяльності громадських об'єднань в Україні.

Ключові слова: право на об'єднання, громадські організації, неурядові громадські організації, некомерційні громадські організації, громадянське суспільство, «третій сектор», конституційно-правове регулювання, міжнародні документи.

Статья посвящена изучению общественных организаций как структурного элемента в гражданском обществе. Представлены критерии оценки эффективности функционирования общественных организаций в Украине. Дан анализ основных конституционных аспектов регулирования права на объединение. Описаны условия функционирования организаций в Украине и зарубежных странах. Проанализировано законодательство Украины относительно особенностей деятельности общественных объединений в Украине.

Ключевые слова: право на объединение, общественные организации, неправительственные общественные организации, некоммерческая организация, гражданское общество, «третий сектор», конституционно-правовое регулирование, международные документы.

The article is devoted to studying of public organizations as structural elements in the Ukrainian society. The criteria for evaluating effectiveness of public organizations in Ukraine are represented. The content, guarantees of the right to association realization have been analyzed. Surrounding of noncommercial organizations in Ukraine and other countries is described. Role of the third sector in favoring sustainable development of a society is stipulated. Particular attention was paid to functioning of public associations.

Key words: right to unite, public organization, non-government organizations, a noncommercial organization, civil society, «third sector», constitutional and legal regulation, international documents.

Постановка проблеми. Стратегічна мета розвитку українського суспільства полягає у розбудові демократичної, соціальної, правової держави. Реалізація мети тісно пов'язана із формуванням громадянського суспільства, невід'ємним елементом якого є так званий «третій сектор». У нормативно-правовій базі відсутнє визначення терміну «третій сектор», науковці та практики співвідносять його сутність із словосполученнями «громадські об'єднання», «некомерційні», «неприбуткові», «недержавні», «неурядові» організації.

Розвиток «третього сектору» залежить від нормативно-правової бази держави, фінансової та матеріальної бази; організаційної побудови.

Право громадян на об'єднання є однією із характерних рис конституційного ладу будь-якої демократичної держави. В Україні кількість неурядових організацій постійно збільшується. Але, на жаль, сьогодні громадські організації ще не розкрили свій потенціал, сприйняття їхньої діяльності, як і взаємодія між державними та громадськими секторами суспільства, залишає бажати кращого. Це пояснюється нетривалістю існування громадських об'єднань.

Стан дослідження. Тематикою права на об'єднання у громадські організації займалися і займаються вітчизняні та зарубіжні науковці. Дана тема є предметом вивчення політології, соціології, багатьох юридичних дисциплін (конституційного права, цивільного права, адміністративного права, міжнародного права тощо).

Інтерес до ролі, особливостей функціонування, форм і методів роботи громадських об'єднань зі сторони науковців теж зростає. Актуальними є праці Ільїної М., Коваль С., Онищенко Н., Пожидаєва Є., Усаченко Л.

Метою даної статті є спроба проаналізувати деякі погляди на формування важливого елемента громадянського суспільства – «третього сектору», визначити закріплення права на об'єднання у громадські організації, зазначити особливості функціонування громадських організацій в Україні та у зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. Фахівці визнають величезну роль громадських об'єднань у формуванні громадянського суспільства в Україні, становленні демократії, захисті прав громадян.

На думку Л.М. Усаченко, «третій сектор» – це елемент громадянського суспільства, певна система принципів, традицій, правових норм, організації діяльності різноманітних об'єднань для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів [1].

Усім громадським об'єднанням притаманні засади добровільності, інституціоналізації, незалежності, неприбутковості, відкритості, гласності.

Громадські об'єднання, як інститут громадянського суспільства, тісно пов'язані з політичною системою, яка відображає інтереси різних верств населення, яке безпосередньо, або через громадські об'єднання взаємодіє із державними органами,

пропонуючи державним інститутам нові ідеї, варіанти дій.

Слід відмітити, що українське суспільство не оперує чітко визначеними критеріями та індикаторами оцінки ефективності громадських об'єднань та громадянського суспільства в цілому. С.В. Коваль наводить чотири основні показники, а саме: кількісний показник громадських об'єднань в державі; відсоток громадян, який залучений до діяльності громадських об'єднань; рівень довіри громадян до інститутів громадянського суспільства; ступінь інформованості громадян про діяльність громадських організацій [2].

Принагідно зазначимо, що за даними Державної реєстраційної служби України станом на 18.03.2013 р. в Україні налічувалось 3599 зареєстрованих громадських організацій [3]. Кількість зареєстрованих громадських організацій в Україні на сьогоднішній день чи не найменша в Європі. Для порівняння: кількість громадських організацій на 10 тисяч населення в Україні дорівнює 17, тоді як в Угорщині ця кількість становить 46, в Хорватії – 85, а в Естонії перевищує 200.

За результатами дослідження Центру Разумкова (вересень-жовтень 2013 р., опитано 2010 респондентів від 18 років у всіх регіонах країни, теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%) рівень обізнаності громадян України з діяльністю громадських організацій є невисоким. Лише кожен четвертий громадянин знає про громадські об'єднання, які діють у його місті чи селі, тоді як переважна більшість (70%) – про них не знають [4].

Результати досліджень громадської думки засвідчують, що неурядові організації мають значно вищий кредит суспільної довіри ніж державні органи, політичні партії, профспілки, проте поступаються за довірою Церкві та ЗМІ. Їм довіряють (повністю і частково) 38% респондентів, не довіряють – 44% [5].

Щодо ступеню інформованості громадян про діяльність громадських організацій, досі залишається проблема у розширенні знань громадськості щодо того, як організації можуть сприяти розвитку суспільства та держави. Незважаючи на збільшення кількості неурядових громадських організацій, інформованість про їхню діяльність у суспільстві залишається низькою. Науковці зазначають, що непоінформованість про завдання та діяльність свідчать саме про слабкість традицій демократичних прав і свобод, їхню неусвідомленість громадянами України. Звичайно, що успіх громадських формувань залежить від активної інформаційної кампанії (висвітлення в ЗМІ роботи, проведення «круглих столів», дискусій між представниками організацій та посадовими особами тощо) [6, с. 19-20].

Свобода об'єднань належить до основних прав людини, закріплених в міжнародних документах. Одним із шляхів реалізації цієї свободи є можливість створювати та участі в діяльності неурядових організацій

Так, ст. 20 Загальної декларації прав людини проголошує, що кожен має право на свободу асоціацій,

«ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації» [7]; у ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначено, що «кожна людина має право на свободу асоціації з іншими» [8]; ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплює «право на свободу об'єднання з іншими особами» [9]. Україною ратифіковані Конвенції Міжнародної організації праці: Конвенція про свободу асоціації і захист права на організацію; Конвенція про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів [10].

Свобода об'єднання визнана у всьому світі, проголошується і у конституціях демократичних держав. Слід зазначити, що ч. 1 п. 11 ст. 92 Конституції України прямо передбачає, що виключно законами визначаються засади утворення й діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян [11].

Правовий статус різноманітних інститутів громадянського суспільства на цей час урегульовано багатьма законами України. Так, законодавство про громадські об'єднання: Конституція України; Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. [12]; Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р.; Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р.; Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р.; Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження форм документів, надання (надсилання) яких встановлено Законом України «Про громадські об'єднання» 14.12.2012 № 1842/5; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Реєстру громадських об'єднань та обміну відомостями між зазначеним Реєстром і Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 19 грудня 2012 р. № 1212; Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження форм реєстраційних карток» від 14.10.2011 № 3178/5; Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Вимог щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу» від 05.03.2012 № 368/5; Наказ Державної податкової адміністрації «Про затвердження Положення про Реєстр неприбуткових установ та організацій» № 37 від 24 січня 2011 р.; Наказ Міністерства юстиції України «Про порядок підготовки рішень щодо громадських об'єднань» від 14.12.2012 № 1845/5.

Можна виділити найбільш суттєві елементи правового статусу громадських об'єднань згідно з українським та міжнародним законодавством: правосуб'єктність базується на міжнародно визнаній правосуб'єктності кожної людини і праві кожного індивіда на свободу створення асоціації; персональне членство (міжнародні норми розглядають право на свободу асоціації як право індивіда); добровільність; недержавний характер; законність організації та її діяльності; некомерційна мета; можливість обмеження права на асоціацію в окремих випадках у порядку, встановленому національним законодавством.

Чинний закон «Про громадські об'єднання» дещо змінив філософію взаємовідносин держави і громадських об'єднань, надав останнім більше можливостей для діяльності та ввівши нові стандарти утворення об'єднань скасував раніше недемократичні обмеження. Так, у 2008 році Закон «Про об'єднання громадян» був визнаний недемократичним Європейським судом з прав людини. Під час розгляду справи «Корецький та інші проти України» (3 квітня 2008 року) було встановлено, що даний закон не передбачав права громадського об'єднання вести господарську діяльність безпосередньо. Це стало однією із підстав визнання його Європейським судом із прав людини таким, що не відповідає Конвенції про захист прав людини і основних свобод.

Закон «Про громадські об'єднання» відповідає європейським стандартам, а саме, громадські об'єднання – це об'єднання не тільки фізичних осіб (громадські організації), а й юридичних осіб (громадські спілки); діяльність не обмежується територіально і може здійснюватися по всій країні незалежно від місця реєстрації; процедура реєстрації спрощена; реєстраційний збір відсутній, плата справлятиметься за внесення змін до статуту, видачу дублікату; свідоцтво про державну реєстрацію скасовано, заявник отримує виписку з Єдиного державного реєстру; гарантується спрощена процедура ведення громадською організацією підприємницької діяльності для реалізації статутних завдань тощо [12].

Громадське об'єднання може діяти як для захисту інтересів своїх членів, так і для захисту інтересів осіб, які не є його членами. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам правового регулювання статусу громадських об'єднань відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі № CM/Rec (2007)14. Зокрема ч. 12 Рекомендацій вказує, що неурядові організації повинні мати можливість вільно здійснювати дослідження, навчання і представництво громадських інтересів з питань, що мають суспільне значення, незалежно від того, чи збігається їх позиція з державною політикою або вимагає змін законодавства [13].

Громадські об'єднання в Україні є двох форм: громадське об'єднання із статусом юридичної особи і громадське об'єднання без такого статусу.

Щодо зарубіжного досвіду, основним законом, який регулює діяльність неурядових організацій в Польщі є Закон про діяльність громадської користі та волонтерство, прийнятий 24 квітня 2003 року. Згідно закону, діяльністю громадської користі є суспільно корисна діяльність, що ведеться громадськими організаціями у сфері громадських завдань, а саме у сфері соціальної допомоги, благодійної діяльності, діяльності на благо неповносправних осіб, науки, освіти і виховання, допомоги жертвам катастроф, стихійних лих, збройних конфліктів і воєн у країні та закордоном, та ін. У Польщі існує два основні типи неурядових організацій – товариства та фундації. Товариства в Польщі поділяються на звичайні товариства, зареєстровані товариства, об'єднання товариств та спортивні клуби,

що функціонують у формі товариств. При створенні фундації найважливішим є капітал. Основна відмінність між товариствами та фундаціями полягає в тому, що товариства є формою об'єднання осіб для спільного досягнення певної мети. Це може бути як загально-суспільна мета, так і партикулярна (в такому випадку товариство має служити лише його членам) [14].

Як фундації, так і товариства, підлягають обов'язковій реєстрації в реєстрі об'єднань, інших громадських і професійних організацій, фундацій та публічних закладів опіки Державного судового реєстру. З моменту реєстрації ці суб'єкти набувають юридичного статусу [14].

За вітчизняним законодавством, засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 18 років, а молодіжної та дитячої громадської організації – 14 років.

Засновниками громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи. Засновниками громадської спілки не можуть бути політичні партії, а також юридичні особи, щодо яких прийнято рішення щодо їх припинення або які перебувають у процесі припинення [12].

Кількість засновників громадського об'єднання в Україні не може бути меншою, ніж дві особи. Наприклад, у Франції та Нідерландах для реєстрації організації достатньо двох засновників, а в Німеччині – сім.

Незалежно від форми громадського об'єднання, його учасники можуть проводити повноцінну діяльність (проводити зустрічі, тренінги, організувати культурно-масові заходи, навчальні заходи; поширювати інформацію про свою діяльність та отримувати інформацію від органів державної влади і органів місцевого самоврядування тощо).

Громадське об'єднання із статусом юридичної особи може: створювати відокремлені підрозділи громадської організації; здійснювати підприємницьку діяльність; бути учасником цивільно-правових відносин; мати зареєстровану власну символіку; засновувати засоби масової інформації та інше. Разом з тим існує обов'язок ведення фінансової документації.

Громадська організація без статусу юридичної особи може повноцінно діяти – представляти і захищати інтереси своїх членів і інших людей, організувати масові акції, подавати скарги, звернення, пропозиції; може бути членом громадських рад, інших консультативних органів; проводити акції, виставки, навчальні заходи, поширювати інформацію про свою діяльність; організація не веде фінансової документації і не подає звітності; не може створювати відокремлені підрозділи чи вести підприємницьку діяльність.

У своїй діяльності громадські об'єднання можуть взаємодіяти із органами державної влади та органами місцевого самоврядування, які повинні проводити консультації щодо проектів нормативно-правових актів, які стосуються правового статусу об'єднань, їх фінансування та діяльності.

За діяльністю громадського об'єднання існує такий самий контроль, як і за діяльністю будь-якої іншої юридичної особи. Наприклад, податкові інспекції контролюють дотримання податкового законодавства, Державна служба фінансового моніторингу слідкує за дотриманням вимог щодо протидії відмивання коштів здобутих незаконним шляхом, управління юстиції слідкує за дотриманням реєстраційного законодавства.

Слід звернути увагу на особливості співпраці органів громадської адміністрації та неурядових організацій у Польщі. Така співпраця може полягати в дорученні громадським організаціям реалізації громадських завдань, взаємному інформуванні про заплановані напрямки діяльності й співпраці з метою узгодження цих напрямків, консультування з громадськими організаціями відповідно до сфери їхньої діяльності, а також у створенні спільних комісій консультативного і інформативного характеру. Органи громадської адміністрації можуть замовляти громадським організаціям виконання завдань разом з наданням дотацій на фінансування їх реалізації, або вони можуть підтримувати такі завдання, шляхом надання дотацій на дофінансування їхньої реалізації. Зареєстроване товариство може отримувати дотації та гранти, брати участь у конкурсах на отримання фінансування, укладати угоди про надання соціальних послуг, проводити господарську діяльність, створювати об'єднання, залучати юридичних осіб до своєї діяльності, створювати регіональні відділення [14].

Фінансування діяльності неурядових організацій за рахунок бюджетних коштів може здійснюватися шляхом прямої підтримки (субсидії для оплати поточних витрат), надання коштів для реалізації громадськими організаціями власних програм, проектів (гранти) та оплати виконаних робіт згідно з попередньо укладеними контрактами.

Пряме державне фінансування громадських об'єднань є особливо важливим для нашої держави, де 75–85% коштів громадські організації отримують від іноземних та місцевих донорів-корпорацій, благодійних фундацій, а державні кошти становлять лише 2–3% бюджету організацій. За цим показником Україна на рівні з Філіппінами, Пакистаном, Кенією. У країнах ЄС держава забезпечує фінансові потреби асоціацій на 40–60% [15].

Найбільш поширеними джерелами фінансування серед вітчизняних громадських об'єднань є гранти від міжнародних організацій, благодійні пожертви бізнесу, благодійні пожертви громадян і членські внески. Найчастіше річний бюджет українських громадських об'єднань є наступним: \$0-\$500, \$1000-\$4900, лише кожна десята організація має бюджет більше \$ 50 000. У 2011 р. 24% громадських організацій отримали фінансову підтримку від держави, 33% – від місцевих бізнес-структур [15].

Науковці відзначають, що взаємодія держави з «третім сектором» має доповнюватися механізмом економічної відповідальності громадських організацій за власну діяльність, держава також має мож-

ливість економічно стимулювати добродійну діяльність організацій тощо.

Як зазначалося, Закон «Про громадські об'єднання» ввів новелу в українське законодавство, дозволивши громадським об'єднанням здійснювати підприємницьку діяльність для досягнення статутних цілей. Як відмічають і вчені, і практики, такий крок відповідає європейським цінностям і дозволяє забезпечити якісну і постійну життєдіяльність об'єднання, яке має право вести підприємницьку діяльність та отримувати дохід від неї; проте такий дохід, на відміну від прибутку підприємства, не може бути розподілений між засновниками та членами громадського об'єднання і має бути спрямований виключно на досягнення мети громадського об'єднання. Саме такий підхід передбачений Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо статусу неприбуткових організацій в Європі. Ч. 14 Рекомендацій передбачає, що такі організації повинні мати можливість вільно здійснювати будь-яку законну економічну, господарську або комерційну діяльність для сприяння своїй основній діяльності, без отримання жодних спеціальних дозволів, проте за умови виконання будь-яких ліцензійних або регуляторних вимог, які зазвичай застосовуються щодо відповідної діяльності. У той же час ч. 9 Рекомендацій вказує, що неурядові організації не повинні розподіляти будь-який прибуток, що може виникнути внаслідок їх діяльності, між своїми членами або засновниками, але можуть використовувати цей прибуток для виконання своїх завдань [13].

Практика європейських країн показує, що стабільним джерелом отримання коштів може бути надання послуг або продаж виробленої продукції. Так, відповідно до положень ст. 2 Федерального Закону Російської Федерації «Про некомерційні організації», некомерційною є організація, яка не має отримання прибутку в якості основної мети своєї діяльності та не розподіляє отриманий прибуток між учасниками [16, с. 8].

Згідно з законами США, некомерційною вважається організація, чистий дохід якої не розподіляється серед її членів. Це обмеження не виключає можливості отримання прибутку від комерційної діяльності організації, але є вимога, щоб цей прибуток був спрямований на розвиток організації або ж розподілений між особами, які не мають відношення до організації.

У Німеччині згідно принципу субсидіарності держава не створює власні установи для надання соціальних послуг у разі, якщо аналогічні послуги уже забезпечені або можуть бути забезпечені громадськими організаціями. До 60% соціальних послуг надається громадськими організаціями за рахунок бюджетних коштів [16, с. 12].

Європейська практика свідчить, що у більшості європейських країн існує правове регулювання порядку надання адміністративних (управлінських) послуг, чітка регламентація процедур у діяльності органів влади у частині їх взаємовідносин з фізичними та юридичними особами. Зокрема, у Німеччині та Есто-

нії існують закони про адміністративну процедуру, в Австрійській Республіці – Загальний закон про адміністративну процедуру, в Нідерландах – Акт з загального адміністративного права, у Польщі – Кодекс адміністративного провадження, у США – Федеральний закон про адміністративну процедуру [17].

Отже, неприбутковим громадським організаціям дозволено здійснювати організацію та надання послуг населенню, а також проводити економічну діяльність, і саме за рахунок власних доходів від продажу товарів та послуг клієнтам, фінансувати свою соціальну діяльність [2]. Право громадських об'єднань отримувати дохід дає можливість зменшити їхню залежність від зовнішніх джерел фінансування, зокрема від іноземних донорів. Це також відповідає кращій європейській практиці. Наприклад, у Чехії дохід від продажу власних послуг складає 47% у бюджеті пересічної громадської організації, в Угорщині – 55%, а у Польщі – 60% (дослідження *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector, 3rd ed./Salamon L.M., Sokolowski S.W.*) [18].

Отже, можна виділити основні ознаки неурядових організацій. Вони: засновані на добровільному членстві; мають «предметну мету» (серед основних напрямків діяльності: соціальні послуги, охорона здоров'я, культура, відпочинок; освіта і наука; регіональний розвиток; представництво і захист прав певної соціальної групи; філантропічне посередництво; релігійні організації; професійні асоціації тощо); мають організаційну єдність (наявність регулярних організаційних процедур; притаманна формальна реєстрація); є приватними (не належать державним органам); не розподіляють прибуток; можуть мати прибуток, але отримання прибутку не є метою тощо.

Сфера діяльності недержавних некомерційних організацій у зарубіжних країнах охоплює практично усі галузі життя людини – економіку, політику, культуру, науку, освіту. Розгалужена мережа молодіжних, професійних, дитячих, жіночих, ветеранських, релігійних, «мозкових центрів» (Think tank) та ін.

Так, у частині економічного розвитку суспільства громадські організації здатні сприяти боротьбі з корупцією, захищати права професійних, галузевих асоціацій, сприяти підвищенню рівня добробуту населення через лобістську діяльність, проводити освітні та інформаційні кампанії для різних категорій населення.

З метою сприяння соціальному розвитку некомерційні організації захищають права громадян, надають консультативну юридичну допомогу, підтримують вразливі верстви населення, організовують культурні заходи, дозвілля, надають послуги у сфері освіти і виховання.

Наприклад, у галузі охорони навколишнього середовища некомерційні організації спроможні: проводити незалежний моніторинг стану водних, земельних ресурсів, атмосферного повітря, природно-заповідних територій; організовувати і проводити акції, спрямовані на збереження і захист лісів; мобілізувати громадськість для реагування на надзвичайні екологічні ситуації або загрозу їх виникнення;

організувати просвітницькі, лобістські, протестні акції, спрямовані на захист і охорону навколишнього природного середовища [19, с. 31-32].

Найбільш поширеними сферами діяльності серед громадських організацій в Україні є: діти, молодь, права людини, громадянська освіта, вирішення соціальних питань [15, с. 21]. Найбільш поширеними видами діяльності громадських об'єднань є тренінги та консультування, захист інтересів та їх лобіювання, поширенні інформації, аналітика та дослідження.

Можна констатувати на посиленні ролі громадських організацій у суспільному житті, на активну участь неурядових організацій в міжнародній співпраці України, зокрема, як самостійного учасника міжнародних проектів зі сприяння модернізації України.

Головні проблеми, що стоять перед громадськими

об'єднаннями: недостатність людських ресурсів; нестабільне фінансування; недостатня розвиненість горизонтальних зв'язків між громадськими організаціями.

Висновки. Теорія і практика функціонування громадських організацій є важливим елементом процесу становлення громадянського суспільства. Наявність громадських організацій є одним із показників демократичного режиму держави. А. де Токвіль відмічав у своїй праці «Демократія в Америці», що громадські організації та ініціативні групи населення стають фундаментом розвиненого громадянського суспільства. Таким чином, від ефективності реалізації правового регулювання діяльності громадських об'єднань та захисту їх прав залежить розвиток України як демократичної і правової держави, побудови у ній громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Усаченко Л. Третій сектор, або ще раз про громадські об'єднання / Л. Усаченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_eamb/2011_168_3/11ulm.pdf.
2. Коваль С.В. Критерії оцінки ефективності діяльності неурядових громадських організацій в умовах демократизації / С.В. Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Perspekt/2011_2/Koval.pdf.
3. Офіційний сайт Державної реєстраційної служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.drsv.gov.ua/show/2419>.
4. Умови, шляхи і засоби запобігання корупції в діяльності неурядових організацій України // Інформаційно-аналітичні матеріали до робочої зустрічі «Доброчесність у діяльності неурядових організацій: виклики та шляхи забезпечення» 26 листопада 2013р. [Електронний ресурс] Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/files/category_journal/Corrupt_2013_nn2_embd.pdf.
5. Центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова [Електронний ресурс] / <http://razumkov.org.ua/ukr/index.php>.
6. Пожидаєв Є.О. Неурядові організації у суспільно-політичному житті України: межі участі та пріоритети діяльності / Є.О. Пожидаєв // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5) – С. 19–25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2007_4/03-Pozhydaev.pdf.
7. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
9. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 року та протоколи до неї. Український переклад. // Секретаріат Європейського Суду з прав людини. – 54 с.
10. Конвенції Міжнародної організації праці (англ.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12000>.
11. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%>.
12. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
13. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі № CM/Rec (2007)14 (Прийнято Комітетом Міністрів 10 жовтня 2007 р. на 1006-му засіданні заступників Міністрів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucpr.kiev.ua/publications/rekomendatciia-komitetu-ministriv-radi-evropi-derzhavam-chlenam-stosovno-pravovogo-statusu-neuriadovikh-organizatcii-v-evropi-smrec2007141-priiniatokomitetom-ministriv-10-zhovtnia-2007-r-na-1006>.
14. Грабовська О. Неурядові організації в Польщі і в Україні: порівняльний аналіз / О. Грабовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=721>.
15. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002-2011 роки: Звіт за даними дослідження/ Автори – упорядники: Л. Паливода, С. Голота – К. : [БФ «Творчий центр ТЦК»], 2012. – 118 с.
16. Біла книга: реформування законодавчого середовища для розвитку громадянського суспільства в Україні. К. : ПРООН, 2011. – 28 с.
17. Сприяння реформі соціальних послуг в Україні. Законодавчі та податкові аспекти діяльності недержавних організацій у контексті реформи соціальних послуг в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.org.ua/docs/files/8/1174037502_ans.pdf.
18. Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector, 3rd ed./ Salamon L.M., Sokolowski S.W.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bookre.org/reader?file=1126764&pg>.
19. Ільїна М.В. Соціально-економічна роль некомерційних організацій у забезпеченні сталого розвитку суспільства / М.В. Ільїна // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 3. – С. 31–32.